

JÓ KORMÁNYZÁS ÉS BÜNTETŐJOG

*Ünnepi tanulmányok Kis Norbert
egyetemi tanár 50. születésnapjára*

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár
50. születésnapjára

Szerkesztette
Koltay András és Gellér Balázs

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kötet szerzői

Ambrus István
Bárányos Bernadett
Budai Balázs Benjámin
Christián László
Cs. Kiss Lajos
Csikány Tamás
Dávid Lilla
Deli Gergely
Elek Balázs
Fejes Zsuzsanna
Filó Mihály
Gellér Balázs
Gellérné Lukács Éva
Gombos Katalin
Hazafi Zoltán
Herke Csongor
Horváth Attila
Hutkai Zsuzsanna
Imre Miklós
Jacsó Judit
Kaiser Tamás
Kiss György Árpád
Klotz Balázs

Klotz Péter
Koller Boglárka
Koltay András
Korpics Márta
Kovács Éva Margit
Kovács Gábor
Krasznay Csaba
Kristó Katalin
Madai Sándor
Máthé Gábor
Méhes Tamás
Németh Imre
Patyi András
Pongrácz Alex
Sántha Ferenc
Sasvári Péter
Szabó Ádám
Tamás András
Téglási András
Varga Zs. András
Vastag Gyula

A borító Veronese (1528–1588) *Jó kormányzás (Il buon governo)* című festményének (1551–1552 között) felhasználásával készült. A kép Rómában, a capitoliumi múzeumokban található.
Forrás: Wikimedia Commons.

© A szerzők, 2022
Szerkesztés © Koltay András, Gellér Balázs, 2022
© A kiadó, 2022
Minden jog védve.

Tartalom

Gellér Balázs
Laudatio | 9

Koltay András
Köszöntés Kis Norbert jubileumára | 15

Ambrus István
A szabálysértési jog tudománya és néhány elvi kérdése | 19

Bárányos Bernadett
Az ügyvédek véleménynyilvánítási joga | 37

Budai Balázs Benjámín
Norbi *et Orbi* | 53

Christián László
A közigazgatási büntetőhatalom, a rendészet és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem
a járványkezelés szolgálatában | 55

Cs. Kiss Lajos
Az államtudomány komplexitása és reflexivitása | 67

Csikány Tamás
A ludovikások zalacsányi szép napjai | 85

Dávid Lilla
Gondolatok a kényszermunka szabályozásáról egy tíz évig tartó kizsákmányoló kötelék
kapcsán | 97

Deli Gergely
A kocsma, a birkózók és az állami beavatkozás | 115

Elek Balázs
A kábítószerrel visszaélés törvényi szabályai a nemzetközi és európai egyezmények,
a normavilágosság és a társadalomra veszélyesség tükrében | 129

Fejes Zsuzsanna
A határon átnyúló kormányzás közjogi kihívásai a 21. században | 145

Filó Mihály

A megbízhatósági vizsgálat és az akaratszabadság –
Gondolatok a büntetőjog emberképéről | 159

Gellér Balázs

A hálapénz megítélése az egészségügyben az új szabályozás fényében | 169

Gellérné Lukács Éva

Az Ukrajnából menekülők egészségügyi ellátása Magyarországon –
Pillanatkép 2022 márciusában | 183

Gombos Katalin

Az Európai Unió jogforrásainak kategóriatani problémái | 201

Zoltán Hazafi

Sur la route de la mise en place de la gestion prévisionnelle des ressources humaines:
L'informatisation de la gestion des emplois dans la fonction publique hongroise | 215

Herke Csongor

A letartóztatás gyakorlati kérdései az új büntetőeljárási törvény tükrében | 237

Horváth Attila

A rockzene cenzúrázása Magyarországon a Kádár-rendszer időszakában | 249

Hutkai Zsuzsanna

Uniós támogatások Magyarországon harminc év távlatából | 261

Imre Miklós

Az I. világháború hadigazdálkodásának közjogi alapjai –
Továbbá a háborús gazdaságirányítás néhány jellemzője Magyarországon | 279

Jacsó Judit

A pénzmosás elleni küzdelemről szóló új uniós jogalkotási javaslatcsomag –
Különös tekintettel a Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem
Hatóságára | 307

Kaiser Tamás

Komplex problémák és narratívák –
A területi egyenlőtlenség értelmezési keretei az Egyesült Királyságban | 321

Kiss György Árpád

Kapcsolatok egy virtuális világban – Vázlat a munka során átalakuló kapcsolatokról | 337

Klotz Péter

Hatásos, arányos és visszatartó? – Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi
intézkedések Magyarországon | 349

Koller Boglárka

„Vágyódás az elismerésre” –
Az identitás mint a 21. század társadalomtudományi elemzéseinek kulcsfogalma | 365

Kovács Éva Margit

A közigazgatási oktatási programok munkaerőpiaci relevanciájának vizsgálata –
A hazai felsőoktatási programok áttekintése | 377

Kovács Gábor

Kockázatok és mellékhatások | 397

Krasznay Csaba

Kiberbiztonsági képzések a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen | 407

Kristó Katalin– Klotz Balázs

A nagy tölgyfa asztal új hajtásokat hozott, avagy a közszolgálati továbbképzés elmúlt
tíz évének tíz fontos eredménye | 425

Madai Sándor

A büntetőhatalom jogági hatáiról és azok átlépéséről | 441

Máthé Gábor

A megoldhatatlan felelősségi problematika meghaladása | 453

Méhes Tamás – Korpics Márta

Kihívások és válaszok a felsőoktatásban | 469

Németh Imre

A bűnösségi elv megdöntése | 495

Patyi András

A jogegységipanasz-eljárások gyakorlatának néhány alapkérdése | 511

Pongrácz Alex

„Mert szeretjük a Földünket” – A természettel kapcsolatos felfogás konzervatív olvasata(i) | 527

Sántha Ferenc

Szervezeti felelősség a nemzetközi büntetőjogban? | 537

Sasvári Péter

A 2021-ben nyertes Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesültek empirikus vizsgálata | 551

Szabó Ádám

Római kori vámhivatal Pécsen | 569

Tamás András

A büntetőjog vége(?) | 577

Téglási András

Köszöntő Kis Norbertnek | 585

Varga Zs. András

A közigazgatási jogi norma és a közigazgatási jogi szankció | 587

Vastag Gyula

Érdek és történelem – BME és Corvinus újra együtt? | 601

Cs. Kiss Lajos*

Az államtudomány komplexitása és reflexivitása¹

Problémafelvetés

A magyar államtudomány újjászervezésének jelenlegi szakaszában, a Nemzeti Közszerológati Egyetem, az Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar és az államtudományi mesterképzés megalapítása után, nem változott a tudományfejlesztés meghatározó, iránymutató problémája. Minden egyes előre tett lépés (döntés) – akarva, nem akarva – konkrét választ jelent arra a kérdésre, hogyan gondolkodunk az államtudomány értelméről, helyzetéről, jövőbeli lehetőségeiről. A három alapítás,² az államtudományi diszciplína tudományrendszer-tani elhelyezése és szociáltudományok általi elismertetése elkerülhetlenné tette az államjelenséget tanulmányozó tudományok egyesítését, a sikeres összehangolás és együttműködés feltételeként az államtudományi alap kutatások megszervezését.³ E munkálatok számára a „reflexív államtudomány” vezéreszméje határozza meg a követendő irányt. A reflexivitásra való beállítottság és képesség teszi lehetővé, hogy az államtudomány „közös interpretációs horizontra”

* Kutatóprofesszor (Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar).

¹ Az írással Kis Norbertet köszöntjük 50. születésnapja alkalmából. Az ünnepezt munkásságának, kutatói-oktatói pályafutásának, az „együttműködés egyetemének” (Kis Norbert) megteremtésére törekvő tudományirányító tevékenységének fontos részét képezi a több részprogramot egyesítő államtudományi alap kutatás vezetése. Egy korábbi megfogalmazást idézve: „A 2016-ban kezdődő államelméleti alap kutatás első szakasza 2019-ben hivatalosan-formálisan már lezárásra került, tartalmi értelemben azonban megszakítás nélkül folyik. A »reflexív államtudomány« elnevezéssel kezdeményezett átfogó kutatási program keretében négy, egymáshoz tartalmi-módszertani szempontból szorosan kapcsolódó alap kutatást (államelmélet, kormányzáselmélet, politikatudomány, államtudományi recepciók) egyesít, és az Államértelmezések című könyvsorozat keretében szervezi a létrehozott eredménytermékek (monográfiák, tanulmánykötetek) közlését” (Cs. Kiss Lajos: Államértelmezések és globalizáció. In Peres Zsuzsanna – Pál Gábor [szerk.]: *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Tamás András tiszteletére. Semper ad perfectum*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 169–170.)

² Az államtudomány újraalapításához lásd Cs. Kiss Lajos: Államelméleti helyzetkép. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2017), 2. 4–46.

³ Az alap kutatás értelmezéséhez lásd a jelen tanulmányhoz fűzött Exkurzust.

emelje „az államjelenség jogtudományi, igazgatástudományi, hadtudományi, rendszertudományi, politikatudományi, szociológiai, történelemtudományi, filozófiai, teológiai nézőpontú elemzéseit”, az államot közvetlen vagy közvetett ismerettárgyként vizsgáló diszciplínákat, és bevonja azokat „egy közös tudományos államdiskurzusba”.⁴

A reflexivitásra beállított tudományos törekvéseket napjainkban a „multi”, az „inter-” vagy a „transzdiszciplinaritás” kifejezésekkel szokás jellemezni. A kifejezéseket előszeretettel használók ezzel gyakorlatiasan arra utalnak, hogy a megismerés tárgyának bonyolultsága – összetettsége (komplexitás) és sokértelműsége (kontingencia) – miatt sikeres kutatás kizárólag több tudomány együttműködésével érhető el. Az állam létezésével együtt járó problémák ugyanis csak több, egymással versengő tudományág különös nézőpontjának diskurzív egyesítésével – a lehetséges tudományos nézőpontok „együttlátásával”, „együttgondolásával” (szinopszis) – fogalmazhatók és oldhatók meg. Jóllehet hangsúlyozzák az ilyesfajta tudományos együttműködések szükségességét, ennek szellemében szerveznek kutatásokat, alapítanak intézeteket és doktori iskolákat, írnak tanulmányokat, a normáltudományi kutatás üzemének működtetésével egyidejűleg a „multi-”, az „inter-” vagy a „transzdiszciplinaritás” kifejezésekkel jelölt szemantikai tényállás értelmét, a tudományágak kooperatív kapcsolódását mintegy magától értetődőnek veszik, és tudományelméleti problémaként megoldottnak vagy egyszerűen triviálisnak tekintik.

A magyar államtudomány újraalapításának helyzete azonban, mint azt korábbi írásokban hangsúlyoztuk,⁵ olyan elméleti kihívás, amelynek elvileg ki kellene kényszerítenie a reflexivitás (szinopszis) és a komplexitás (kontingencia) fogalmaival körülhatárolt szemantikai tényállás mibenlétéről, jelentéséről, jelentőségéről való együttgondolkodást, egy olyan vitát, amelyben tisztázni lehetne az államtudományt alkotó tudományágak közötti munkamegosztás és együttműködés jellegét, tudniillik azt, hogy itt valójában miről is van szó: multi-, inter- vagy transzdiszciplinaritás kapcsolódásokról.

⁴ Cs. Kiss Lajos – Kis Norbert: Államértelmezések. In Pongrácz Alex: *Nemzetállamok és új szabályozó hatalmak, avagy megszelídíthető-e a globalizáció*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 8. Az Államértelmezések könyvsorozatban megjelent, illetve megjelenés előtt álló kötetek: Pongrácz Alex i. m.; Sashalmi Endre: *A hatalom és az állam problematikája Oroszországban 1462–1725 között európai perspektívából*. Budapest, Dialóg Campus, 2020; Szilágyi Péter: *Hermann Heller államelmélete*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020; Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt-recepció a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022 (megjelenés folyamatban); Techet Péter: *Jog mögötti akarat. Metapozitivisták kísérletek a német jogtudományban: Carl Schmitt és Ernst Forsthoff* (megjelenés folyamatban).

⁵ Vö. Cs. Kiss i. m. (2. lj.).

A probléma maga természetesen nem új, hiszen a szerződéselméleti formában konstruált kora újkori államelméletek is lényegében arra irányuló kísérletek voltak, hogy az államjelenség komplexitását a természettel szembeállított társadalom, a jog, a politika és a vallás összehangolt nézőpontjaiból fogalmi egységként ragadják meg. Ennek a fogalmi egységnek a leírására szokás alkalmazni a *coincidentia oppositorum* (ellentétek egybeesése) vagy a *complexio oppositorum* (ellentétek kapcsolódása) teológiai-metafizikai eredetű formuláit, amelyek az állam megismerésének eredendően paradox jellegére utalnak. Thomas Hobbes 1651-es korszakalkotó műve már a címében (*Leviathan or Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*) metaforikusan jelezte az itt felmerülő összes nehézséget. Leviatán, a bibliai tengeri szörny, az állam metaforája, amely megzabolazza a természeti állapot metaforájaként szolgáló szárazföldi szörnyet, Behemótot.

Hobbes összetett metaforája – mint azt a könyv címlapján a Leviatánt ábrázoló híres kép kifejezően szemlélteti – a „nagy állat”, a „nagy ember”, a „nagy gép”, a „halandó isten” lényegi tulajdonságait foglalja szintetikus egységbe,⁶ és ezzel nemcsak az újkori-modern állam felépülésének, kormányzásának bonyolultságát fejezi ki, hanem félreérthetetlenül jelzi a tudományos értelmezés nehézségeit is. A megfelelő megszorításokkal tehát mindkét formula az államfogalom konstrukciójának elméleti nehézségeire, az állammegismerés paradox jellegére utal. Ezért nem tekinthető véletlennek, hogy a 20. században, a modern állam fejlődésének harmadik szakaszában, ilyen nehézségekkel kellett szembenéznie Georg Jellinek általános államtanának is az „állam kétoldalúságáról” (*Zwei-Seiten-Theorie des Staates*) szóló elméletében,⁷ vagy Niklas Luhmann szociológiai rendszerelméletének.⁸ Az állam- és a kormányzáselméleti alap kutatás keretében⁹ formálódó államelmélet¹⁰ lényegében erre a kihívásra adott tudományelméleti válasznak is tekinthető.

⁶ Vö. Carl Schmitt: *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, 1938.

⁷ Vö. Georg Jellinek: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin, Julius Springer. 1922. 174–183.

⁸ Vö. Niklas Luhmann: *Die Politik der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2002; Cs. Kiss Lajos: A szociológiai rendszerelmélet államfelfogása. *Jog – Állam – Politika*, (2010), 3. 3–34.

⁹ Az államelméleti alap kutatás programjának összefoglalásához lásd Cs. Kiss i. m. (1. lj.) 171–173.

¹⁰ A kutatási program keretében az államelmélet tantárgy számára, *Reflexív államelmélet* címmel, négy kötetre tervezett tankönyvkomplexum készül: I. Tudományelmélet, II. Tárgyelmélet: államszemantika, III. Tárgyelmélet: szinoptikus államelmélet, IV. Magyar államelmélet.

Komplexitás és reflexivitás

A modernitás alaphelyzetében az államelméletnek, mint általános államtudománynak, több elkülönülő, egymással versengő tudományág – alapvetően a szociológia, a történelem-, a jog-, a politika-, a tág értelemben vett (általános) igazgatás-, a rendészet- és had- vagy a gazdaságtudomány – megismerési érdeklődésének és munkaterületének érintkezési pontján kell ismerettárgyként fogalmilag azonosítani az államjelenséget. Ám ahhoz, hogy képes legyen megbirkózni a tárgy és a megközelítésmódok komplexitásának problémájával, valamilyen módon egyesítenie kell e tudományágakat, amelyek érdeklődése nem kizárólagosan vagy csak részlegesen irányul az államra.¹¹ E szemantikai tényből az következik, hogy államtudomány csak akkor lehetséges, ha létezik olyan diszciplína, amelyik meggyőzően képes összehangolni és elkülöníteni az állammal foglalkozó tudományágakat, illetve képes kiemelni az egyes, belsőleg erősen specializálódott tudományágakon belül az államtudományi szempontból releváns problémafelvetéseket, nézőpontokat, elemzéseket, ismereteket stb., és ezt a tudást valamilyen módon egységgé is tudja szervezni. Ez a tudományág a hagyomány szerint első közelítésben az államelmélet, elvileg rá hárul a diszciplináris összehangolás és elkülönítés, illetve az egyes diszciplínákon belüli szelekció feladata, az államelméleti diskurzusban játszódik le az államjelenség komplex ismerettárgyként történő azonosítása (leírása), az államtudomány tudományrendszertani pozicionálása és elismertetése.

Ennek alapján abból a feltevésből indulunk ki, hogy az államjelenség komplexitásához igazodó államtudományi kutatás és képzés számára alapvető jelentőségű az államelmélet *reflexív* elméletként történő felfogása és konstrukciója. Feltevésünk szerint ez teszi lehetővé a magyar államelmélet korábban már elemzett dogmatizálódásának, az államdiskurzus autizmushasonlaltal jellemzett kommunikatív hanyatlásának leküzdését.¹² Ám abban, hogy a különböző tudományágak megalapozó elméleteinek, így az államelméletnek is, reflexív módon kell felépülnie, semmi új vagy meglepő nincs. Az európai szellemi fejlődésben kialakuló értelmezési formák¹³ és konkrét értelmezések számára az antik filozófiai kezdetektől fogva magától értetődőségnek számított, hogy a világ minden megismerését valamilyen formában a megismerő önmegismerésnek, azaz

¹¹ A reflexív államelmélet által megalapozó tudományágaknak tekintett szociológia (társadalomelmélet), jog-, politika- és történelemtudomány megismerési érdeklődésének nem kizárólagos tárgya az állam.

¹² Ehhez lásd Cs. Kiss i. m. (2. lj.) 12–21.

¹³ Az „értelmezési forma” kifejezés a világ mitológiai, filozófiai, teológiai, tudományos, ideológiai megértésének reflexív alapstruktúráit jelöli.

a „gondolkodásról való gondolkodásnak” vagy a „megismerés megismerésének” kell megelőznie.¹⁴

A reflexivitásprobléma általunk javasolt megoldása szerint a világ megismerése egyszerre a tárgyának és a tárgy megismerőjének a *megismerése*, vagy másként: a megismerés *idegen* vonatkozásának és *ön* vonatkozásának összekapcsolódása, ami szükségképpen az ismerettárgy reflexív megkettőződéséhez vezet. A reflexivitás egyszerű szemantikai tényállásában a két referencia elválaszthatatlan egymástól, kölcsönösen előfeltételezik, létrehozzák, fenntartják egymást. Az államelméletet illetően a reflexivitás kérdésre adott válasz mindig attól függ, hogy a mindenkori világmegértés értelmezési formáinak változásával, a társadalmi-kulturális evolúció folyamatában végbemenő államfejlődéssel *hogyan* módosul a megismerő és a tárgy viszonyának szerkezete, a két pozíció *hogyan* kapcsolódik vagy nem kapcsolódik egymáshoz. Az államelmélet mind a fogalom- és elméletalkotást, mind az államdiskurzus szerveződését tekintve reflexív módon épül fel.

Fogalom- és elméletalkotás. Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy az államtudományi kutatás és oktatás szükségletei, államelmélettel szemben támasztott elvárásai, illetve követelményei világosan jelzik, hogy a reflexivitás nem a kutató önkényes döntésének következménye, és nem is pusztán a teoretikus képzelőerő terméke. Az egyik követelmény szerint az államelmélet feladata első közelítésben a „mi az állam?” kérdés helyes értelmezése és megválaszolása. Ez hagyományosan – de félreérthető, esszencialista álláspontra utaló kifejezésekkel – az állam mibenlétének, lényegének, természetének megismerését jelenti, egyszerűen azt, hogy az államelmélet feladata az államtudományi megismerés tárgyának, az államjelenségnek a teljes leírása, amely a *megnevezés*, *azonosítás*, *elméletalkotás* műveleti egysége.¹⁵ Ez elsődlegesen egy olyan kritérium meghatározását követeli

¹⁴ A reflexív megismerés tudatfilozófiai problémafelvetését, illetve formáját Immanuel Kant a következőképpen fogalmazta meg: „*Transzcendentálisnak* nevezek minden olyan ismeretet, amely nem magukkal a tárgyakkal foglalkozik, hanem a tárgyra irányuló megismerésünk módjával, amennyiben ez a megismerés *a priori* lehetséges. Az ilyen fogalmak *rendszerét* nevezem *transzcendentális filozófiának*” (Immanuel Kant: *A tiszta ész kritikája*. Ford. Kis János. Budapest, Atlantisz, 2009. 69.). Itt szükséges megjegyezni, hogy a reflexivitás általunk javasolt funkcionalista felfogása, a modern filozófia és szociológia *cselekvés-* és *nyelvelméleti* fordulatához kapcsolódva, szakít a tudatfilozófiai megközelítésekkel. „A »reflexió« már nem a megismerés szubjektumának (*Erkenntnis*szubjekt) az ügye, amely objektív módon vonatkozik önmagára. A nyelv előtti, magányos reflexió helyére a diskurzus és a cselekvés kommunikatív cselekvésbe beépített rétegződése lép” (Jürgen Habermas: *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesung*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1985. 375.).

¹⁵ Az „állam” kifejezés a szó és fogalom megkülönböztetése. A *megnevezés* során az „állam” szó jelentését a használat térbeli-időbeli-kulturális összefüggésében etimológiai megközelítésben határozzák meg a következő kérdésekre válaszolva: a szó mikor, hol, hogyan keletkezett, minek a megnevezésére vezették be, kik milyen összefüggésekben, miért és hogyan használták, stb.

meg, amely lehetővé teszi az „állami” és a „nem állami” konszenzusképes megkülönböztetését, annak meghatározását, hogy a szociális jelenségek bonyolult, egymásba rétegződő hálózataiban mit tekintünk államhoz tartozó jelenségnek, és mit nem. A funkció- és típusfogalmak, illetve a részelméletek kidolgozásával teljes leírásra törekvő államelméletnek be kell tudni mutatnia az államintézmény rendeltetését, szerkezetét, keletkezését és fejlődését, működési módját, specifikus hatásterületeken való érvényesülését. Ez utóbbi vonatkozásban az államelmélet mint *tárgyelmélet* – elsősorban az államfunkciók és -célok fogalmi kifejtésének összefüggésében – magában foglalja a társadalom munkamegosztás-szerűen elkülönült funkcionális részterületeihez¹⁶ való állami kapcsolódások szerkezetének tipizáló leírásait is.

A másik követelmény szerint az államelmélet feladata az államtudományi megismerés feltételeinek, kiindulópontjának, módszerének a meghatározása, valamint a tudományrendszerben való pozicionálás és elismertetés. Ennek megfelelően a *tudományelméletként* felfogott államelmélet az államtudományi megismerés megismerése, vagy másként: az államtudományi kutatás logikájának a kifejtése, valamint igazoláselméleti összefüggésben az államtudományok létjogosultságának megindokolása, összefoglalóan válasz a „mi az államelmélet?” kérdésre.

Az államelméleti megismerés két iránya, illetve problémásíkja reflexív módon kapcsolódik egymáshoz. A tárgyelméleti vizsgálódás előfeltétele az államtudományi megismerés mibenlétének előzetes tisztázása, azaz válasz „mi az államelmélet?” kérdésre. A tudományelméleti vizsgálódás előfeltétele a tárgy (állam) előzetes fogalmi meghatározása, azaz válasz a „mi az állam?” kérdésre. A kölcsönös előfeltételezésben és vonatkozásban megnyilvánuló reflexivitás tényállása

Az *azonosítás* az államfogalom jelentésének közelebbi meghatározása, a rendeltetés, a keletkezés és a felépülés nézőpontjaiból az államjelenség első leírása, amely a megalapozás, a kifejtés és az igazolás műveleteivel dolgozó *elméletalkotás* előfeltétele és kiindulópontja.

¹⁶ Az állam funkciói, céljai, feladatai, konkrét teljesítményei révén valamilyen formában és intenzitással a társadalom valamennyi funkcionális részterületéhez – tehát a politika és jog nem állami struktúráihoz, valamint a gazdasághoz, a valláshoz, a művészethez, a tudományhoz, a képzéshez (nevelés-oktatás), a magánszférához (család, intimitás), a sporthoz – kapcsolódik. Az államelmélet (és a politikatudomány) e kapcsolódásokat, illetve ezek mintázatát az állami funkciók és célok mentén szerveződő szakpolitikák és hatásterületek komplementer fogalmaival írja le. A mai modern állam „totális” abban a köznapi értelemben, hogy a szociális integráció és rend fenntartása érdekében az állam minden társadalmi-kulturális területtel kapcsolatba kerül a szabályozott beavatkozás, a támogatás, a korlátozás módján, vagy átfogóan: a funkcionális területeket elválasztó határok, illetve a területek autonómiáját nem fenyegető kapcsolódások jogrend általi garantálása révén. A mindennapi életnek hasonlóképpen magától értetődő ténye a modern állam „totális” jellege, amely abban nyilvánul meg, hogy az állam szabályozásai és tevékenysége révén sokféle formában érinti és átfogja az állampolgárok, az „alattvalók” életét a születésüktől halálukig. Az állam totalitásigényének értelmezéséhez lásd Cs. Kiss i. m. (1. lj.) 177–180.

alapvető az államelméleti megismerés természetének, a modern államelmélet konstrukciójának megértése szempontjából.¹⁷ A modern államelmélet tehát csak akkor képes az általánosságra, az igazságképes megismerésre, egyáltalán a tudományosságra támasztott igényét igazolni, ha egyidejűleg a tárgy (államjelenség) és a tárgy megismerésének (államtudományok) elméleteként, azaz egyszerre tárgy- és tudományelméletként épül fel.¹⁸ Ezt tekintjük a reflexivitásfogalom alapjelentésének, ehhez kapcsolódik a reflexivitás másik jelentése.

Államdiskurzus. A reflexivitás követelményének megfelelni képes államelmélet annak eleven bizonyítéka, hogy a tudományágak és -területek versengésében nem lehet monopolizálni az államjelenség megismerését. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy az államot vizsgáló tudományok közül egyik sem képes egyedül, azaz a saját nézőpontját, megismerési illetékességét abszolutizálva és a versengő álláspontok igazságigényét elvitatva az államjelenség teljes leírására. Az állam a történelemtudomány számára „történelmi”, a jogtudomány számára „jogi”, a szociológia számára „szociális”, a politikatudomány számára „politikai”, a gazdaságtudomány számára „gazdasági”, a kultúra- vagy civilizációkutató tudományok számára „kulturális” vagy „civilizációs” jelenségeként van adva, illetve sajátos megismerési problémaként feladva. A versengő nézőpontok csak az államjelenség részleges leírását teszik lehetővé, önmagában egyik sem tud megfelelni a reflexivitásból eredő követelményeknek.

¹⁷ Az államelmélet a megismerés alanya (államtudomány) és tárgya (állam) között reflexív kapcsolatot hoz létre azzal, hogy mindkettőt az ön- és az idegenvonatkozás egységként és kapcsolódásaként, azaz kettős értelemben komplex (kontingens) szociális képződményként fogja fel. A reflexivitás követelményének eleget tevő tudomány- és tárgyelmélet kifejtése – jóllehet a megalapozások eltérő nézőpontjaiból – egyaránt előfeltételezi az államfogalom előzetes meghatározását, ami ráirányítja a figyelmet a két megismerési forma kapcsolódásának körforgásszerűségére, vagy Luhmann kifejezését átvéve, a *reentry* (ismételt belépés a megkülönböztetésbe) szemantikai tényére.

¹⁸ Ezen a ponton szükséges megjegyezni, hogy az államelmélet – fejlődéstörténeti és társadalmi kontextushoz kötöttsége folytán – csak modern lehet, mivel általános államtudományként az újkori fejlődésben létrejött európai szuverén államok tudományos önértelmezéseiből alakult ki. A történelmi államok tudományos önértelmezéseinek leírására az „államtan” kifejezést használjuk, azaz a később kifejtendő értelemben különbséget teszünk az egyes történelmi államfejlődésekben kialakult különös államtanok és az államelmélet között. Az általunk használt értelemben államelméletről a szociológiai társadalomelmélet problémásíkjára történő átlépéssel lehet csak beszélni. Az államp probléma értelmezési síkjainak differenciálódása és átrendeződése az európai államtani hagyomány szociológiai fordulatában játszódott le; vö. Cs. Kiss Lajos: *Államértelmezések: államtan és államelmélet*. In Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 237–253.

Az államelméleti megismerés akkor tarthat igényt teljességre és igazságra, ha képes figyelembe venni és az elemzésbe bevonnai az állam minden megjelenési és tevékenységi formáját, vagy Jellinek megfogalmazására utalva: ha kiterjed az államintézmény minden oldalára, azaz minden konstitutív szerkezeti elemére és működési (funkcionális) sajátosságára, ha képes e sajátosságokat az állam minden konkrét történelmi formáját lényegileg jellemző általános tulajdonságokként fogalmilag megragadni és elméletformában kifejtetni. Az államelmélet akkor támaszthat sikerrel igényt az igazságra, ha képes a versengő tudományos megfigyelők sajátos nézőpontjait és megismerési teljesítményeit egy közös elméleti horizonton konszenzusképesen összehangolni, vagyis képes az államról szóló tudományos diskurzus megszervezésére és fenntartására, ezzel önmaga folyamatos kritikái ellenőrzésére.¹⁹

Az államelmélet így értett reflexivitása képezi a lehetőségfeltételét az ismertet tárgy teljes – az állam minden konkrét történelmi formájára érvényes – leírásának, tehát annak, hogy az államelmélet valóban el tudja érni az általánosság tudományosan bizonyítható szintjét. Ez a reflexivitás fogalmának *második* jelentése. Mindebből az következik, hogy nem létezhet – és tegyük hozzá, soha nem is létezett – „egyetlen” államtudomány. Az államtudományról mint olyanról kizárólag többes számban beszélhetünk, mint a szociáltudományokon belül elkülönülő tudománycsoportról, amely az általános államtudomány (államelmélet) és az általános igazgatástudomány (közigazgatás-elmélet) mint központ köré rendeződik.²⁰

¹⁹ Az államról szóló diskurzusban a tudományágak közötti versengés szükségképpen a kompetenciavita formáját ölti. A kompetenciaviták alapproblémája és tétje, hogy az állam és az államtudomány értelmére irányuló kérdések felvetésére és megválaszolására tulajdonképpen értelemben melyik tudományág képes és jogosult, illetve melyik szerzi meg és sajátítja ki az értelmezés monopóliumát. Mint látni fogjuk, az értelmezési monopóliumát megindokolni képes és azzal konszenzusképesen rendelkezni tudó államelmélet feladata – vagy tudományetikai nézőpontból fogalmazva: tudományelméleti küldetése – éppen e kompetenciavita mérséklése, kiegyenlítése lesz. Az értelmezési monopóliummal való rendelkezés racionalitása végső soron az államdiskurzus depolitizálásának sikerétől függ.

²⁰ A reflexív államelmélet tudományelméleti feladata az *általános* államtudomány (államelmélet), az *általános* igazgatástudomány és az általuk integrált *különös* államtudományok (történelemtudomány, szociológia, jog-, politika-, gazdaságtudomány stb.), illetve *speciális*, az állam létérdekeihez közvetlenül – a legitím erőszak-monopólium érvényre juttatásán keresztül – kapcsolódó államtudományok (rendészeti és hadtudományok) közötti viszonyok tisztázása. Az államelmélet e feladat teljesítésével járulhat hozzá az államtudományi egyetem szerkezetének, az egyes karok és intézetek kutatási programjainak és tanterveinek összehangolásához, fejlesztéséhez. Az általános igazgatástudomány és az államelmélet viszonyához lásd Koi Gyula: *A közigazgatási nézetek fejlődése*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, 2014; Pongrácz Alex: *Az államelmélet válsága* Carl Schmitt és Magyary Zoltán munkássága alapján. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2017), 3.

Az államtudományok önállóságát és különállását, valamint az egyes tudományágak között létrejövő megismerési együttműködések, diskurzuskapcsolatok emergens jellegét a tudományelméletként felfogott államelméletnek kell bizonyítania és részben biztosítania. A bizonyítási teher a reflexív jellegből következik, és arra kényszeríti az államelméletet, hogy eleve dinamikus legyen, azaz eleven, folyamatosan működő kutatási programként létezzen. A kutatási program formájában való létezés dinamikája mind a kutatás, mind a képzés irányban indokolt elvárásokat támaszt az államelmélettel szemben. Az államtudományokon belül törekednie kell az egyes diszciplínák kutatási programjainak folyamatos kritikai összehangolására, a tudománycsoporton kívüli más, az államjelenség valamely részvonalkozását kutató tudományokkal való rendszeres együttműködésre.²¹ Az államelmélet az államtudományi képzés számára rendszeres formában összefoglalja és prezentálja az állammal és az államtudománnyal kapcsolatos alapvető tárgyelméleti és tudományelméleti ismereteket, amelyeket az oktatási alkalmazás során a hallgatókkal folytatott diskurzusokban folyamatosan felülvizsgál, továbbfejleszt, és visszavezet a kutatási-oktatási folyamatba.²²

Mivel az államelmélet a problémáit csak részben meríti a saját hagyományából, és kutatási impulzusait alapvetően a tudományon kívülről fogadja be,²³ nem szabad elveszítenie kapcsolódását a tág értelemben felfogott államdiskurzushoz sem. Ebben a vonatkozásban elsődleges feladata a világos és egyértelmű különbségtéves a versengő, egymásra rétegződő *tudományos* és *politikai* államértelmezések között, azaz a demarkációprobléma konszenzusképes megoldása. Ehhez kapcsolódik a fordítási probléma megoldása, amely két dolgot jelent. Az államelméletnek hozzá kell tudni járulni egyfelől az államtudományi ismereteknek a szakértői diskurzusok műveleti nyelvére és cselekvési programjaira történő „lefordításához”, másfelől a konkrét államélet gyakorlati problémáinak a tudományos megismerés számára releváns problémafelvetésekké történő „átfordításához”.

Az államelmélettel szemben támasztott elvárások, a számára kijelölt feladatokkal együtt járó diskurzus- és együttműködési kényszer jelzik, hogy tudományrendszertani szempontból eredendően sajátos *köztes helyzet*ben van, így pozíciója

²¹ Ehhez kapcsolódik az államértelmezések történelmi szemantikájában a kiegyenlítés feladata, amely a tudományos, filozófiai és teológiai államfelfogások számára közös „problématudat” kialakításában, a közöttük folyó diskurzus feltételeinek a megteremtésében áll.

²² Az államelmélet reflexív felfogása egy folyamatban levő alapkutatásban formálódik, így oktatási felhasználása sem egyszerűen ismeretátadás, hanem a szó eredeti értelmében kutatás.

²³ Erre szolgál szemléletes példaként az úgynevezett globalisták és szuverenisták között folyó vita az Európai Unió államiségéről (szövetségi állam kontra államok szövetsége), a jogállam meghatározásáról, az Uniót alkotó nemzetállamok alkotmányos identitásáról, az uniós intézmények demokratikus legitimitásának hiányáról stb.

is csak az államtudományi diszciplínák „között”, illetve „felett” képződő diskurzív terekhez rendelve határozható meg. A *köztességek*ként meghatározott diszciplináris pozíció tehát eleve a legnagyobb fokú reflexivitásra kell hogy kényszerítse az államelméletet.

Az államelmélet feladata

Államtudományról csak többes számban, mint a szociáltudományok elkülönült, körülhatárolható csoportjáról lehet beszélni. Ebből az következik, hogy az államtudomány értelemkérdésének („mi az államtudomány?”) megválaszolása során a kérdező pozíciójának és értelmezési jogosultságának tisztázása jelenti az első tudományelméleti problémát, a feladat tehát a kérdésésre-értelmezésre jogosult tudományág kijelölése. A német–osztrák államtani hagyományt követve amellet érvelünk, hogy ez a jogosultság az államelméletet mint általános államtudományt illeti meg. Az igazoló érvek közül kettőt tartunk különösen meggyőzőnek: az egyik érv az államtudományi megismerés (diskurzus) sajátosságára, a másik a kérdésés helyzetére vonatkozik.

1. Az államtudományok tudománycsoportján belül bármelyik tudomány – jog-, politika-, igazgatás-, történelem-, gazdaság- vagy szervezettudomány, szociológia vagy speciális államtudományok – nézőpontjából fogalmazzák is meg a „mi?” típusú értelemkérdést, szükségképpen *előzetes* államelméleti reflexiót hajtanak végre azzal, hogy a saját, ezért különös nézőpontjukból vagy kifejezetten meghatározzák az állam fogalmát, vagy hallgatólagosan előfeltételeznek egy ilyen fogalmat. A saját különös nézőpontjaikhoz kötött államtudományok azonban nem tudnak általánosítható és kiterjeszthető választ adni a tárgyelméleti alapkérdésre („mi az állam?”), nem képesek az államjelenség teljes leírására. Ez a szemantikai tény jelzi, hogy az államtudományok létezése ki kell alakítsa az elméleti vizsgálódás, az államtudományi megismerés olyan formáját, amely képes a tárgyat a diszciplináris pozíciókon és különös nézőpontokon felülemelkedve, a fogalmi elvontság és általánosság legmagasabb szintjén megragadni.

Az állammegismerés ilyen szintű általánosságára képes államtudomány az államelmélet (államtan), amelynek kérdező-értelmezési jogosultsága a modern európai államtudományi diskurzusokban jött létre, és amelynek szükségét másfél száz éves hagyomány igazolja. Ahhoz, hogy megfogalmazza és megválaszolja az államtudományok értelmére irányuló kérdést, az államelméletnek a következő feltételezésből kell kiindulni: az államtudományt alkotó egyes tudományágaknak – kiváltképp, ha már rendelkezésre áll a három alapítással megteremtett intézményi-szervezeti feltételrendszer – elvileg képesnek kell lenniük arra, hogy

közösen megteremtsék egy olyan *ideális* diskurzus feltételeit,²⁴ amelynek a célja a diszciplináris rész kutatásokat orientáló államfogalom, illetve elméleti keret konszenzusképes meghatározása.

Az ideális diskurzusban való részvétel alapvető feltétele, hogy a részt vevő tudományágak képesek legyenek zárójelbe helyezni (*epokhé*) a saját különös nézőpontjaikat, és át tudjanak lépni az államelméleti megismerés (diskurzus) általánosságának síkjára. A diskurzus résztvevői a vitába bocsátkozással bizonyítják, hogy *a) ugyanazt* a tárgyat vizsgálják; *b) készek* részt venni a közös elméleti-fogalmi keret kialakítását célzó diskurzusokban; *c) elismerik* az államelmélet kérdezős-értelmezési kompetenciáját, elfogadják az államelméleti nézőpont és vizsgálódás megkerülhetetlenségét; *d) érvényesnek* tekintik a tudomány és a nem tudomány (politika, jog, vallás, gazdaság, művészet, intim szféra) közötti értelemhatárok megvonását szabályozó demarkációs elvet, amelynek meghatározása, pontosabban a demarkációprobléma megoldására tett javaslat kidolgozása elsődlegesen az államelmélet feladata.

Az államtudományok művelésére létrehozott egyetemeken csak az ilyen jellegű diskurzus teszi lehetővé a diszciplináris nézőpontok kritikai összehasonlítását, a megközelítések, problémafelvetések, fogalomhasználatok kölcsönös ellenőrzésével és korrekciójával a diszciplináris-terminológiai zűrzavar elkerülését, a kutatási eredmények kölcsönös hasznosítását stb. Ehhez kapcsolódóan a jelen helyzetben talán legfontosabb teljesítmény, hogy a szükségképpen egyoldalú, részleges államléírások hiposztazálásának és abszolutizálásának az elkerülésével megakadályozzák az államdiskurzus szintjeinek, fajtáinak összekeveredését és ezzel az államtudomány átpolitizálódását. Ez utóbbira intő példával szolgálnak az államjelenség jogtudományi leírásai, amelyek az államot egyoldalúan jogállamként, az államelméletet igazoláselméletként határozzák meg, és a tudomány és a politika közötti határok elmosásával, relativizálásával, tudatosan ideológiai küldetést vállalva a politikai küzdelmek résztvevőivé válnak.²⁵

2. Az államelméleti megismerés dogmatizálódásának korábban bemutatott tudománytörténeti helyzetében²⁶ az államtudományok a saját különös nézőpontjukból pusztán arra képesek, hogy a kritikai gondolkodást és kérdezést bénító mantraként ismételgessék az államjelenség komplexitását elfedő háromelemű fogalmat (hatalom, terület, nép) és a jogállamformulát. Az államtudományok ezzel maguk is az államlényeg elfeledésének a médiumaivá, a dogmatizálódás

²⁴ Az eljárás részben analóg az úgynevezett demarkációprobléma megoldásával, a tudomány és nem tudomány (politika) közötti értelemhatárok megvonását szabályozó ideális diskurzus konstrukciójával; vö. Cs. Kiss Lajos: Carl Schmitt-recepció és a demarkációprobléma. *Politikatudományi Szemle*, (2021), 3. 85–117.

²⁵ Vö. Cs. Kiss i. m. (2. lj.).

²⁶ Vö. Cs. Kiss Lajos: *Reflexív államelmélet*. I. Kézirat, 2021. Előszó. Előzetes megjegyzések.

beteljesítőivé váltak, így nem várható tőlük semmilyen, a helyzet megváltoztatására irányuló impulzus vagy kezdeményezés.

A felhozott két érv szerint a kérdezőnek az államelméletnek *kell* lennie. Az államelmélet az önmagára, azaz a saját értelmére irányuló kérdésben („mi az államelmélet?”) meghatározza az államtudományokat a többi szociáltudománytól elkülönítő ismérveket, leírja az államtudományok jellemző tulajdonságait, ezáltal általános államtudományként igazolja önmagát.²⁷ Az államelmélet kérdezési-értelmezési kompetenciájának kötelező ereje logikai-funkcionális és tudományetikai jellegű. Az itt kifejtett értelemben az államelméleti és az államtudományi megismerés azonos és különböző. Azonban a kellő világosság, a két megismerési forma (szint) kapcsolódási módjának tisztázása érdekében különbséget kell tenni az államelmélet (megismerés) fogalmának tág és szűk jelentése között.

Tág jelentésében az államelméleti megismerés az államtudományi megismerés megismerése, amely a következő kérdésekre keresi a választ:

- a) Milyen *érdekektől* függ az államtudományi megismerés, és milyen *célok* vezérlik?
- b) Melyek az államtudományi megismerés *lehetőségfeltételei*?
- c) Milyen formában és módon van adva *ugyanaz* a tárgy (államjelenség) az egyes államtudományok számára?
- d) Mi jellemzi az államtudományi ismereteket, milyen kritérium alapján különíthetők el más szociáltudományi ismeretektől?
- e) Az államtudományi megismerés milyen értelemben racionális? Milyen mértékben és módon tekinthető az igazság kiderítésének, illetve ismeretek pragmatikus alkalmazásának? Létezik-e haladás az államtudományokban?

Az államelmélet a megismerési érdekre és célra, a megismerés lehetőségfeltételeire, tárgyára, módszerére, racionalitására, fejlődésképeségére irányuló kérdések megválaszolásával képes átfogni, közös diskurzusban egyesíteni, ezzel összemérhetővé és csatlakozóképesé tenni a különböző, egymással versengő államtudományok specifikus megismerési módjait és teljesítményeit, végső soron sajátos államértelmezéseit. Az államelméleti válaszok tisztázzák a tudománycsoport számára azokat az ismeretelméleti-módszertani feltételeket, amelyek alapján a jogtudós, a politológus, a történész, a szociológus a saját tudományágának részleges pozí-

²⁷ Az államelmélet általánossága egyfelől a különös, illetve a speciális államtudományokhoz, másfelől az államtanokhoz való viszony értelmezésének a problémáját veti fel; vö. Cs. Kiss i. m. (18. lj.). Jellinek tudományrendszertani felfogásával szemben amellől érvelünk, hogy az államelmélet általánosságát nem lehet pusztán az államelméleti megismerés *belső* megkülönböztetésének, az általános és a különös államtan különbségének tekinteni.

ciójából és sajátos nézőpontjából ugyanazt a tárgyat (ti. az államot), ugyanazon módszertani alapon (ti. értelemmegértésen alapuló interpretációs eljárásokban), a tudományrendszeren belül ugyanabban a diskurzusban (ti. az államdiskurzusban) ismeri meg.

A tág jelentésben a két megismerési forma (szint) viszonya első közelítésben az egyetemes és a részleges, illetve az általános és a különös megkülönböztetéseivel írható le.²⁸ Az államtudományok tudományrendszertani helyének meghatározására az a), b), c), d) és e) kérdésekre adott tudományelméleti válaszok alapján lehet kísérletet tenni. Az államelmélet metaelméleti pozícióját (nézőpontját) leíró és igazoló tág jelentés egyúttal a tudományelméleti kötelezettség megindokolása és feladat kijelölés. Az államtudomány ismeretelméleti-módszertani, tudományrendszertani problémáinak megoldása, az államtudományokat egyesítő megalapozó diskurzus feltételeinek a konszenzusképes meghatározása az államelmélet feladata.

Szűk jelentésében az államelméleti megismerés az értelemkérdések diskurzusainak összekapcsolására: az államelmélet megalkotására, tudományelméletként és tárgyelméletként történő kifejtésére vonatkozik. Az államelméleti megismerés szűk felfogása a reflexív államelmélet kidolgozását jelenti, amely ugyancsak metaelméleti nézőpontból megoldható problémát jelent.

Következtetés

Ezzel a reflexivitásprobléma tárgyalásában elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahol megválaszolható az államproblémát kutató tudományok diszciplináris kapcsolódásának jellegére vonatkozó kérdés. Az államelmélet, önmeghatározásának összefüggésében, *integratív* tudományként fogja fel az államtudományt, amely több klasszikus szociáltudományt egyesít a *közös megismerési érdeklődésük* (*Erkenntnisinteresse*) alapján az úgynevezett megalapozó diskurzusban. A tudománycsoport kooperatív egységét egyfelől az államprobléma elméleti megoldásában, másfelől a tudományos eredmények alkalmazott, szakértői tudásként történő hasznosításában való közös érdekelttség teremti meg. Ez a résznézőpontok, megismerési célok, kutatási tárgyak meghatározásán és összehangolásán túlmenően megköveteli az integráció közös problémahorizontjának, közös nyelvének, közös

²⁸ Az államtudományi megismerésben az egyetemes és a részleges megkülönböztetése a megismerési pozíciókat, illetve nézőpontokat, az általános és a különös (egy) megkülönböztetése a fogalomalkotás absztrakciós szintjeit írja le; a versengő tudományági megismerések egységét, az „ugyanazt”, az adott korszakban létező történelmi államhoz való kötöttség teremti meg, amely leginkább az egzisztenciális alaphelyzet fogalmával értelmezhető; vö. Cs. Kiss i. m. (18. lj.).

módszertanának, közös koncepcionális kereteinek a kialakítását, közös rész-kutatási programok tervezését és végrehajtását.

Ebből az következik, hogy az államtudományi integráció nem multi-, hanem interdiszciplináris jellegű együttműködésen alapul, mert nem nézőpontok, problémafelvetések, kutatási programok stb. pusztán egymásmellettségéről, nem a kutatási eredmények egyszerű kicseréléséről vagy közös megbeszéléséről van szó, hanem konkrét együttműködésről a kutatási programok, területek, munkafolyamatok tervezésében, közös megoldási stratégiák kidolgozásában stb. Az államtudományok interdiszciplináris együttműködését a korábban kifejtett értelemben megindokoló és szabályozó államelmélet metaelméleti státusából – tudniillik abból a tényből, hogy az államtudományon belül, de a különös diszciplínákhoz képest kívül, egyfajta közttes helyzetben van – az következik, hogy az államtudomány *transzdiszciplináris* tudománysoportként szerveződik meg.²⁹

Exkurzus

Az alapkutatás a tudományos kutatás, a kritikai diskurzusokban szerveződő kutatói együttműködés szükségszerű formájaként a normáltudományi megismerés megszokott menetéhez tartozik.³⁰ Ez az állítás azonban csak akkor, tudniillik azzal a feltétellel, illetve megszorítással érvényes, ha az adott diszciplína vagy tudománysoport a saját tudományfelfogásában elköteleződik a folytonos önellenőrzésre és önkorrekcióna beállított reflexív megismerés eszméjének. Az alapkutatás feladata, hogy olyan problémákat vessen fel, olyan módon kérdezzen, olyan nézőpontokat körvonalazzon a reflexív megismerés számára, amelyek bizonyos tudománytörténeti helyzetekben kérdéssé teszik a tárgyról – jelen esetben az államtudományról és az államról – való gondolkodásunk, fogalmaink, ismereteink, diskurzusaink helyességét, tudásunk magátólértéktelődőségét.

Az alapkutatás indítéka és célja a rendelkezésre álló aktuális tudás igazságértékével, bizonyosságával, a fogalmak „valóságtartalmával”, az elméletek magyarázóerejével, az alkalmazott tudomány módszerek, a nyelvhasználat helyességével kapcsolatban kialakult meggyőződések, hitek kritikai felülvizsgálata és korrekciója. Ezzel az alapkutatás folyamatos kérdésésre, vitára és önellenőrzésre kényszerít, új ötleteket vet fel, új kutatási impulzusokat ad, megtöri a monotóniát, ébren tartja a kutatói kíváncsiságot. Az alapkutatás mindig az adott tudományág – jelen esetben az államelmélet, valamint a csatlakozó és a részelméletek – alapjára

²⁹ Ehhez részletesen lásd Kaiser Tamás: Az államkutatás helye a társadalomtudományok rendszerében. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 1. 1.

³⁰ Vö. Uo., 1–18.

irányuló megismerést jelent, és annak a modernitás alaphelyzetéből keletkező tapasztalatnak és meggyőződésnek a kifejeződése, hogy a világról való minden tudásunk viszonylagos, eredendően kontingens. Ennek megfelelően az államtudományi megismerésnek a „mindig másként is lehetséges” horizontján kell tájékozódnia, és tudatában kell lennie, hogy az általa szerzett tudás normális esetben sem lehet abszolút vagy végérvényes. Az értelmezési lehetőségek elvi végtelensége, az értelmezési formák (filozófia, teológia, tudomány, ideológia) és a konkrét értelmezések perspektivizmusa és szakadatlan versengése miatt ugyanis soha nem lehetnek biztosak abban, hogy valóban megfelelően definiálják az állam, a politika, a jog, az alkotmány, a hatalom, az uralom (igazgatás), a legitimitás, a legalitás, a szuverenitás, a gazdaság stb. fogalmait. Ezért az államtudományt alkotó tudományok egzisztenciálisan érdekeltek abban, hogy az adott tudományág megalapozásának problematizálásával, az alapra irányuló kérdések újrafogalmazásával, azaz alapkutatás formájában, *belülről* is folyamatosan mozgásban tartsák a megismerés gépezetét, és megakadályozzák a megismerés dogmatizálódását, a kritikával és a tudományon kívüli valósággal szembeni immunizálódást. Az alapkutatás belülről kényszeríti kételyre és kérdezésre, új módszerek, fogalmak, alkalmazási lehetőségek kidolgozására a normáltudományi kutatást, amely ezáltal képes megfelelni a tudományon kívüli és belüli érdekekből következő elvárásoknak.

A lényegyet illető további kérdés a következő: mi a viszonya az alapkutatásnak a tudományt érintő *külső*, gyakorlati kihívásokhoz, amelyek a „pusztulás terhe mellett” kényszerítik a tudományos megismerést új problémák felvetésére, folyamatos kérdezésre, problémamegoldások, azaz elméletek és modellek kidolgozására? A természettudományok esetében a belső és a külső kihívások közötti összefüggés világos, az alapkutatások megkerülhetetlenségét és fontosságát nem szokás és nem is lehet megkérdőjelezni. Ez különösen nyilvánvaló az élettudományi-orvostudományi kutatásoknál, ahol eleve a pusztulás terhének tudatában folyik a megismerés. Nem véletlen tehát, hogy az újkori kezdetektől fogva³¹ a természettudományos kutatások iránt egyértelmű, általános és konszenzusképes társadalmi-politikai érdekeltség alakult meg, ami megmutatkozik a tudományra fordított erőforrások elosztásában vagy az akadémián belül a természettudományok és a szociáltudományok reprezentációjának

³¹ Ezen a ponton szükséges megjegyezni, hogy a modern állam keletkezése az újkori tudományfejlődés szempontjából is döntő strukturális esemény volt. Az állam, a saját önfenntartásának érdekében, nem pusztán új tudományokat hívott életre, hanem fokozatosan megteremtette a modern tudományok fejlődésének, a tudás áthagyományozásának intézményi-infrastrukturális feltételeit.

arányaiban. A természettudományokban vitathatatlan az alapkutatások státusa, nélkülözhetetlenségük és fontosságuk magától értetődő.³²

A szociáltudományok³³ iránti társadalmi-politikai érdekeltséget illetően már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet.³⁴ Ez pedig annak a ténynek tudható be, hogy a szociáltudományokban a pusztulás terhének tudatában végzett kutatás mint indíték és igazolási elv másként jelenik meg, az alapkutatások elkerülhetetlenségének és fontosságának problémája eleve másként vetődik fel. A szociáltudományi kutatásokban nem az ember fizikai-biológiai-materiális létezésének, hanem az ember mint értelemmel bíró szellemi lény társadalmi, történelmi, kulturális létezésének a fenyegetettségéről van szó. Ez utóbbi, hangsúlyozottan a dolog természeténél fogva, egyfelől az embernek az önmaga – pontosabban: az emberek egymás – általi fenyegetettségét jelenti, másfelől versengő értelmezések tárgya, azaz eleve beleágyazódik a világ nyilvános értelmezésének monopóliumáért folytatott szellemi harcba, a világmegértés mitikus értelmezéseitől kezdődően a modern ideológiáig.

Az államtudományok esetén még inkább sajátos a helyzet, mivel a megismerés tárgya, az állam (minden állam) eleve a pusztulás terhe általi fenyegetettségben létezik. Az állam (minden állam) számára – a háborút és a békét átmeneti egyensúlyban tartó *status quo* paradox helyzetében – saját totalitásának kifejtése³⁵ jelenti az egyetlen lehetőséget, hogy cselekvő- és hatóképességét (hatalmát) fenntartsa és fokozza. Ez a végső feltétele annak, hogy az államok versengésében biztosítani tudja az általa történelmileg integrált társadalom és kultúra létezési feltételeit. Az állam alapvető rendeltetése, hogy a saját önfenntartása – azaz funkcióinak teljesítése, a szociális integráció és rend feltételeinek biztosítása – által megakadályozza az adott társadalom és kultúra felbomlását, hanyatlását, pusztulását.³⁶ Az állam működéséhez (önfenntartásához) szükséges szellemi erőforrások

³² A fizikában (lásd például CERN), az asztronómiában (például Hubble, James Webb űrtávcső), az űrkutatásban, a genetikai kutatásokban stb. hasonlóan szoros és egyértelmű az összefüggés.

³³ A természettudományokkal szemben a szocialitást az értelem (*Sinn*) fogalmával azonosító, az értelmet és a megértését (*Sinnverstehen*) a megismerés tárgyaként és módszereként előfeltételező tudományokat a szociáltudomány kifejezéssel jelöljük. Jóllehet a természettudományok számára is evidens előfeltétel a világ természeti dimenziójának (jelenségek, törvényszerűségek) nyelvi megnevezése, azonosítása, magyarázó leírása, valamint a kutatás végtelen kiterjeszhetősége, azonban nem „értelmet” ismernek meg.

³⁴ Az állítás különösen az államtudományokra igaz, ahol az alapkutatás szükségességének megindokolása az államelméletre háruló tudományelméleti feladat.

³⁵ Vö. Cs. Kiss i. m. (18. lj.).

³⁶ Az önálló államiság nélküli társadalmak és kultúrák pusztulási folyamatának szemléletes modelljéül szolgál a meghódított Tibet helyzete a kínai nemzetállamban. Az autochton tibeti kultúra és társadalom addig marad fenn, amíg rendelkezik az önálló állami-politikai integrációra való képességével, amely potenciálisan politikai fenyegetést jelent a megszállók számára.

közül az alkalmazható tudományos tudást elsősorban az államtudományoknak kell biztosítaniuk.³⁷ Erre a tényállásra tekintettel vitathatatlan tény és elvárás, hogy az államtudományokra szükség van, következésképp az államelméletre is, még ha diszciplináris megnevezése és pozicionálása más országokban, például az angolszász államokban, eltérő.

Az állam és az államtudomány tényszerű együttlétezése és egymásrautaltsága jóllehet magától értetődő, a magyar államtudományok, ezeken belül az államelmélet konkrét helyzete azonban minden vonatkozásban az alapproblémák újragondolására és ezzel alap kutatásra kényszerít.³⁸ Államelméleti alap kutatás nélkül nem lehet meggyőzően elhatárolni egymástól az államdiskurzus szintjeit és fajtáit, kiváltképp annak tudományos és nem tudományos formáit, nem lehet megoldani a diszciplináris elkülönülések és összehangolások problémáját, összességében enélkül nem történhet érdemi előrehaladás sem a magyar, sem az európai államdiskurzusban.

A politikai integrációra való képesség fokozatos elvesztésével párhuzamosan szivódik fel a tibeti kultúra és társadalom, és válik zárvánnyá, pontosabban: rezervátummá a kínai államon belül. Az autochton (*indigen*) népek „emberi jogaira” való hivatkozások eminensen politikai igények megfogalmazásai, az önálló politikai létezésre, az államalkotó képesség megőrzésére és érvényre juttatására való törekvések kifejeződései. A másik szemléletes példát a kurdok helyzete jelenti a török államban.

³⁷ Ehhez lásd a „jó állam – jó kormányzás” kutatásokat: Kaiser Tamás (szerk.): *Jó Állam Jelentés, 2015.* Budapest, NKE, 2015; Kaiser Tamás (szerk.): *Jó Állam Jelentés, 2016.* Budapest, Dialóg Campus, 2016; Kaiser Tamás (szerk.): *Jelentés a Jó Állam Véleményfelméréséről, 2016.* Budapest, Dialóg Campus, 2016; Kaiser Tamás (szerk.): *A jó állam nagyító alatt: speciális jelentések A-tól V-ig (az adóbürokráciától a versenyképességéig).* Budapest, Dialóg Campus, 2016; Kaiser Tamás (szerk.): *A jó állam mérhetősége.* II. Budapest, Dialóg Campus, 2015; Kaiser Tamás (szerk.): *Jó Állam Jelentés, 2018.* Budapest, Dialóg Campus, 2018; Kaiser Tamás (szerk.): *Jó Állam Jelentés, 2019.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019.

³⁸ Vö. Cs. Kiss i. m. (2. lj.).

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsöl Kata
Olvasószerkesztők: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László, Kalcsics Ildikó, Kutas Éva,
Resofszki Ágnes, Szabó Ilse, Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Korrektorok: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László,
Kalcsics Ildikó, Kutas Éva, Tomka Eszter

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-757-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-758-5 (ePDF)
ISBN 978-963-531-759-2 (ePub)

9 789635 317578

Kis Norbert jogász, egyetemi tanár oktatóként és vezetőként is szolgálta, szolgálja a felsőoktatást. Az ELTE, a Széchenyi István Egyetem, majd a Corvinus tanára volt, és a kezdetektől részt vett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem építésében, dékánként, illetve rektorhelyettesként is. Kormányzati pozíciókat töltött be felsőoktatási területen, és az ügyérvilágban szintén megmérettette magát. Nemzetközi kapcsolatait kutatóként, oktatóként és vezetőként sikerrel fordította intézményei javára.

Egykori és jelenlegi egyetemi kollégái úgy döntöttek, hogy 50. születésnapjára egy ünnepi kötettel kedveskednek neki. A kötet szerzői és szerkesztői azt remélik, hogy az ünnepelt szakmai érdeklődéséhez közel álló tárgyú tanulmányokat egybegyűjtő kötet a közigazgatás, az állambölcsélet, a kormányzástan és a büntetőjog iránt érdeklődőknek is élvezetes olvasmány lesz.

A szakmai eredményein túl Kis Norbert ugyanakkor férj, családapa, futballrajongó, magyar patrióta, az igazságot kereső, sorskérdéseken töprengő és nemzetközi perspektívákban gondolkodó ember. A kötet tanulmányain keresztül kollégái segítségével talán személyiségének egy-egy vonása is kirajzolódhat az olvasó előtt.